

DARSLARNI TASHKIL ETISHDA TURLI XIL METODIKADAN FOYDALANISH

**Vahobjonova Irodaxon Ne'matjon qizi,
Abdulhamidova Gullola Ibrohimjon qizi
Qo`qon Universiteti
Maktabgacha ta'lim (sirtqi) yo'nalishi talabasi,
Imomova Nozimaxon Avazxonovna
Qo`qon Universiteti Ta'lim kafedrası
falsafa fanlar doktori (PhD)**

Annotatsiya: Bizning tadqiqotimizda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuniga asosan bolalarni sog'lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazish, ularni aqliy salohiyatini yuksaltirishda qo'l mexnatlarini o'rni tarbiyaviy xususiyatga ega ekanligi, hamda ularni shakllari va usullarini joriy etishga qaratilganligi bilan ahamiyalidir. Shuningdek, loy va plastilin bilan ishlash mashg'ulotlarining maqsadi va vazifasi bolalarning haykaltaroshlikning elementar asoslari bilan tanishtirish va amaliy ishlashga o'rgatishni nazarda tutadi. Shuning uchun bunday mashg'ulotlarni yuksak saviyada tashkil etish va o'tkazish har biro'qituvchidan mazkur soha bo'yicha mal'um tayyorgarlikka ega bo'lishi kerakligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Loy, plastilin, glitserin, sirkul, o'lchov, chizg'ich, o'g'on mis, alyumin yoki temir sim, guash, mum, qo'l mexnatlarini, ta'lim tarbiya shakllari.

Mamlakatimizda ta'lim – tarbiya tizimi va mazmunini takomillashtirish, uni davr talablari bilan uyg'unlashtirish yo'lidagi islohotlar jadal sur'atlar bilan davom etmoqda. O'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol o'sishi, uning jismoniy, axloqiy va ma'naviy tarbiyasi to'g'risida g'amxo'rlik qilib voyaga yetkazish masalasi davlatimiz siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri etib belgilangan, shu maqsadda ishlab chiqilgan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi hayotga izchil tatbiq etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev tomonidan maktabgacha ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, bolalar qamrovini oshirish va bu orqali ayollar – onalarni ijtimoiy hayotda faol ishtirokini ta'minlashga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimizning ...bola dunyoga kelganidan boshlab, unda aynan maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz – bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat, degan so'zlari fikrimizning yaqqol dalilidir.

Shu o'rinda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlari tizimida haykaltaroshlik mashg'ulotlariga kengroq ajratilgan. Chunki haykaltaroshlik mashg'ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarda maktab ta'limi uchun kerakli tasavvur, amaliy malakalarni tarkib toptirish uchun qulayfaoliyat turi hisoblanadi. Taniqli haykaltarosh **I.Ya.Gints** burhay xaykaltaroshlikning ta'limiy ahamiyatini ta'riflar ekan, matematika fanini o'rganish uchun arifmetika qanday rolo'ynasa, haykaltaroshlik tasviriy san'atni o'rganishda shunday ahamiyat kasb etishini ta'kidlab o'tgan. Chunki tasviriy faoliyatning boshqa turlarida buyumlarning ayrim detallari, elementlari (masalan, perspektiva qonuniyatiga ko'ra buyumlarning ko'rinishi, umuman borliqning vizual obrazi) o'zgarib ketadi. Natijada tasviriy san'at asarini to'laqonli idrok etish va muayyan qonuniyatlar asosida tasvirlash uchun tasvirdagi illyuziyalarni anglash talab etiladi. Haykaltaroshlikda ularni yaqqol ko'rish, tasvirlash imkoniyati mavjudligi bois bolalarni nisbatlarni to'g'ri talqin qilish, asosiy ikkinchi" darajalidan ajratishga o'rgatish jarayoni oson

kechadi. Shuning uchun ham maktabgacha ta'lim muassasalaridagi haykaltaroshlik mashg'ulotlariga bolalarda buyumlar haqidagi dastlabki tasavvurlarni hosil qilish, ularni "o'qish alifbosi" sifatida qarash lozim.

Shuningdek, loy va plastilin bilan ishlash metodikasi bo'yicha olim **I.M. Sechenov** ta'kidlaganidek, qo'llar predmetning shaklini ko'zga nisbatan boshqacharoq va to'liqroq aniqlaydi, chunki biz qo'llarimiz kaftini predmetning doimo ko'zdan ozroq yoki ko'proq yashirin yon sirtlariga va mutlaqo ko'z ilg'amas orqa tomoni sirtiga qo'yishimiz mumkin. Loy yoki plastilino'yinchoq yasayotgan bola jismlarning moddiy xossalarini — ularning shakli, qattiqligi kabilarini ifodalashi kerak. Lekin u bu ishnio'z tajribasida sezish alomatlari bo'lsagina bajara oladi. Chunki predmetning ana shu sifatlarini ko'rib aks ettirish sezib aks ettirishdan farqli ravishda bilvosita amalga oshadi.

Shu o'rinda, olim **V.P.Savinix** ob'yektni alohida qismlardan modellashtirish (konstruktiv usul) modellashtirishning eng oddiy usuli ekanligini ta'kidlaydi: ob'ekt oldindan qoliplangan qismlardan iborat. Odatda ish asosiy, eng katta qismdan boshlanadi. Masalan, - deb yozadi u, - har qanday hayvonni haykaltaroshlik chog'ida avval tanasini, so'ngra boshini haykalga soladilar, qismlarni o'lchamlari bo'yicha solishtiradilar va ularni bir-biriga bog'laydilar, so'ngra oyoq-qo'llarini haykalgao'tkazadilar. Kichkina detallar oxirgi marta shakllanadi.

Shuningdek, shaxsning har tomonlama shakllanishida maktabgacha yoshi o'ziga xos ahamiyatga ega davr sanaladi. Shuning uchun ham bizning mamlakatimizda 3 – 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalash masalasiga jiddiy e'tibor berilmoqda. Barkamol avlod tarbiyasida oila va ta'lim tashkilotlari hamkorligi jamiyatda ma'naviy-axloqiy muhit barqarorligining asosiy omili sanaladi. Shu bois mamlakatimizda uzluksiz ma'naviy tarbiya tizimi va mazmunini takomillashtirishda o'zaro hamkorlikka tayanish zaruriyati paydo bo'ldi.

Mamlakatimizning kelajagi va ertangi kuni bugun farzandlarimizning qanday tarbiya olayotganligiga bog'liq. O'z shaxsi va jamiyat bilan uyg'un yashaydigan, ma'nan yetuk, ya'ni keng bilimlarga, erkin tafakkurga, nozik didga va yuksak axloqiy fazilatlariga ega, o'z-o'ziga ham, jamiyatdagi kamchilik va yutuqlarga ham tanqidiy qaraydigan, ijodkor, izlanuvchan, jismonan va ruhiy sog'lom avlodni tarbiyalashni avvalo oiladan va maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlash kerak. "Yoshlarning ma'naviy olamini bolalikdan boshlab ezgu g'oyalar asosida shakllantirish va kamol toptirish haqida gap bor ekan, yana bir muhim masala xususida to'xtatilib o'tisho'rinli, debo'ylayman. U ham bo'lsa, dunyoga hayrat ko'zi bilan boqib, undano'zicha ma'no topishga intiladigan murg'ak farzandlarimizning qiziqishi va hissiyotlariga mos qo'g'irchoq vao'yinchoq ishlab chiqish masalasidir. Bir qaraganda, bu muammo arzimas narsa bo'lib tuyulishi mumkin. Lekin, har qaysi go'dak ilk bor olamnio'z atrofidagi ashyo va buyumlar, jumladano'yinchoqlar orqali aniqlashini inobatga oladigan bo'lsak, ularning inson tarbiyasidagio'rni beqiyos ekani ayon bo'ladi. O'yinchoqlar obrazi bolaning murg'ak tasavvuriga bamisoli toshgao'yilgan naqshdek muhrlanib, uning ongida bir umr saqlanib qoladi. Go'dakning ulg'ayib, kasb tanlashi, kelajakda qanday yo'ldan borishi, o'zining hayot tarzini qanday axloqiy-ma'naviy asoslarga qurishi ham, hech shubhasiz, uning bolalikda qandayo'yinchoqlar bilan oshno bo'libo'sgani bilan belgilanadi.

Shu o'rinda bolani intellektual qobiliyatini rivojlanishida o'zi qo'li bilan yasagan o'yinchoqlari uni kejakda tashabbuskorlik qobiliyatini shakllantirishiga ijobiy ta'sir qiladi. Asosan bola maktabgacha yoshda bog'chada plastilin va loydan o'zini yoqtirgan qaxramonlarini yasashi uning psixologik tafakkurini rivojlantirishi bilan belgilanadi. Shuning uchun bugun murabbiylarni bola tarbiyasidagi ahamiyati beqiyosdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda olamni anglash, o'rganishga qiziqishni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning eng qulay va samarali turlaridan biri, shubhasiz, loy ishi – haykaltaroshlik mashg'ulotlaridir. Bu turdagi mashg'ulotlarda bolalarda ijodkorlik ko'nikmalarini tarkib toptirish bilan bir qatorda maktab ta'limida muhim ahamiyat

kasb etuvchi qo'llarning mayda motorikasini rivojlantirish jarayoni kechadi. Shuning uchun ham haykaltaroshlik mashg'ulotlarida muayyan didaktik vazifalar qo'yiladi. Unga ko'ra, haykaltaroshlik mashg'ulotlarining maqsadi, birinchi navbatda, bolalarda ijodkorlikni shakllantirish, ularda haykaltaroshlik sohasiga oid texnik va ijodiy malakalarni tarkib toptirish orqali tasviriy san'atga, umuman go'zallik namunalari yaratishga qiziqish, rag'batni tarbiyalashdan iborat.

Bolalaro'zlariga tanish texnik usullar yordamida turli narsalarni yasaydilar. Masalan: xo'roz, tovuq, o'rdak, jo'ja va boshqalarni yasab, parrandalar shaklini mazmunida ishlaydilar. Ko'proq natura asosida, ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar. Dastavval predmetni yoki naturani kuzatib, ko'rib chiqiladi. predmetning shaklini, qismlarini, proporsiyasini barmoq harakatlari bilan ko'rib chiqishlari mumkin. Agarda bolalar yasash usulini bilishsa, unda mustaqil yasaydilar, agarda bilishmasa, unda tarbiyachi qisman ko'rsatib berishi mumkin. Ishlarni bajarishda turli vositlardan foydalasa bo'ladi. Flomaster turli idishlarning qalpoqchalaridan yasalgan baliqning "tangachalarini" iz qoldirish uchun ishlatish tavsiya etiladi.

Yana alohida ahamiyatga ega bo'lgan, tasviriy faoliyatning har xil turlari bolaning badiiy didini shakllantiradi.

Agar rasm va applikasiya chiziqlarning aniqligi hamda ranglarning yorqinligi orqali bolalarni estetik tarbiyalashga ta'sir ko'rsatsa, o'yinchoqlar yasashda predmetning hajmli shakli, yumshoqligi va ritmi birincho'ringa chiqadi. Mana shu uchta komponentning barchasi real fazoda mavjud bo'lib, bolada predmetlar plastik shaklining go'zalligini, qismlarining nisbatlarini tez idrok etish va bilib olish ko'nikmasini shakllantiradi, ularda tevarak-atrofdagi voqelikka diqqate 'tibor va qiziqishni rivojlantiradi. Loy va plastilindan o'yinchoqlar yasash faoliyatning bir turi sifatida rasm chizish yoki applikasiya tuzishga qaraganda bolalarni fazoda mo'ljal olishga, qator matematik tushunchalarni o'zlashtirishga tezroq o'rgatadi. Chunonchi, kichik guruhda bolalar to'siq uchun ustunchalar yasashadi, bola ularni bir joydan ikkinchi joyga olib qo'yadi, qator qilib teradi, ulardan uycha atrofiga devor yasaydi, nechta ustuncha yasaganini sanab chiqadi va hokazo. Katta yoshli bog'cha bolalari odam figurasini yasashda uning a'zolarini qayerga birlashtirish to'g'risida o'ylaydilar.

Bunda ular figura qismlarini bir-biri bilan va butun figura bilan bevosita solishtirib, taqqoslab ko'radilar, ularning kattakichikligini, o'lchamlarini (uzunligini, qalinligini) aniqlaydilar. Holbuki, rasm chizilgan vaqtda bu ishlarni faqat ko'z bilan chamalab amalga oshirish mumkin.

Loy va plastilindan o'yinchoqlar yasashning yana bir xususiyati uning turli o'yinlar bilan uzviy bog'liqligidir. Bajarilgan figuraning hajmliligi bolalarni shu o'yinchoq yordamida turli o'yin harakatlariga rag'batlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, kichikintoylar o'zlari yasagan buyumlarni mashg'ulot jarayonidayoq darhol esga solib turli o'yinlarni boshlab yuboradilar. Bolalar yoshiga xos bu xususiyat anchagina mavzularni o'yin bilan bog'lab o'tkazish imkonini beradi. Masalan, bolalar loy va plastilindan idish-tovoqlar vao'z qo'g'irchoqlari uchun nozu ne'matlar, kosmodrom, hayvovat bog'i, xokkey va boshqao'yinlar uchun kichkina figuralar yasashlari mumkin. Mashg'ulotlarni o'yin shaklida tashkil etish bolalarning loy va plastilindano'yinchoqlar yasashga qiziqishini oshiradi, kattalar vao'z tengdoshlari bilan muloqotga kirishish imkoniyatini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son qarori.
2. Khasanova Gulnoz Kasimovna, Nigmatova Mavjuda Mahmudovna. Classification of

Educational Activities and Assessment Classifications Improvement of Pedagogical Problems//International Journal of Advanced Science and Technology.Vol. 29, No. 11s, (2020), pp. 1958-1961

3. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shaxri. - T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. - B 167-170.

4. Mukhamadovna T. M., Sharipovna H. A., Supkhonovna H. N. The system of development of professional competence in future primary school teachers //SYSTEM. – 2020. – T. 7. – №. 13. – C. 2020.

5. Mukhamadovna T. M., Djamshitovna K. M., Narzullayevna Q. S. Art as a significant factor of forming world outlook of students //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 11.

6. Mukhamadovna T. M. Challenges of Feminism and Gender Equalization //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 10.